

เจ้าฟ้าอภัยไปลพบุรี

ขวัญดี อัดวาวุฒิชัย

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

ผู้เขียนมีความสงสัยอยู่เสมอว่า ในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเราถือว่าเป็นยุคทองของวรรณคดีไทยนั้น พระองค์เสด็จไปประทับอยู่ยังเมืองลพบุรีทุกปี ปีละ 8-9 เดือน แน่نون การประทับอยู่เป็นระยะเวลายาวนานเช่นนั้น ขุนนาง แพทย์หลวง ราชกวี อาลักษณ์ จะต้องตามเสด็จไปด้วย แต่เหตุใดนอกจากโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ของ หลวงศรีมโหสถ แล้ว ก็ไม่ปรากฏวรรณคดีที่เกี่ยวกับลพบุรีชิ้นอื่นอีกเลย

บทความเรื่องเจ้าฟ้าอภัยไปลพบุรีนี้ได้รับแรงบันดาลใจจากการไปดูวัดซากสองครั้งในปี พ.ศ. 2524 และได้ทราบจากพงศาวดารว่าเจ้าฟ้าอภัยทศถูกสำเร็จโทษที่นั่น และจากการที่ชื่นชมผลงานของพระยาตรังมากจนเกือบค้นคว้าดูงานรวบรวมโคลงเบ็ดเตล็ดโบราณของกวีท่านนี้ จนได้พบงานที่ท่านจำไว้ว่าเป็นของเจ้าฟ้าอภัย สมมติฐานในเรื่องเจ้าฟ้าอภัยทศสมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นกวีจึงเกิดขึ้น

โคลงเจ้าฟ้าอภัย 25 บท

ก่อนที่จะพิจารณารายละเอียดของโคลงเบ็ดเตล็ดที่มีลีลาเป็นนิราศเรื่องนี้ จำเป็นที่จะต้องคัดลอกโคลงทั้ง 25 บท¹ มาลงไว้ก่อน เพื่อที่ว่าท่านผู้อ่านจะได้พิจารณาไปพร้อม ๆ กับผู้เขียน และเพื่อช่วยให้ง่ายขึ้น การอ้างแต่ละโคลง ก็จะใช้หมายเลขกำกับตามลำดับของฉบบัณฑิตพิมพ์

เจ้าฟ้าอภัย 25 บท

แก้คำขำรุ่งวัน	เรื่องแสง
พลแพ้พิตราแสง	เถือกถ้ำ
น้องคึกบันดาลแสง	เสียงบี
หน้าพี่ตรวจถ้วนหน้า	ขาดหน้า นางเดียวฯ
มาเห็นเกาะพระแล้ว	ลาด
เสียงซึ่งความรันทด	ทอดไม้
เห็นไม่ไม่ปรากฏ	คือแม่ มานา
โรคบ่เบี่ยนน้องไข	พี่ไขใจถึง ฯ
มาถึงเจ้าปลุกปล้ำ	ใจนัก
ด้วยบรวงคือคัก	เรศสร้าง
เจ้าปลุกอึ้งปลุกรัก	เรียมจาก
จากแม่เปล้าอ้าววัง	บุน วังอารมณ์ ฯ
สุเรียนลีเลื่อน ไกล	อัมฎางค์
พอพี่ถับถึงบาง	โขมดเข้า
แซ่เสียงกินรนาง	นาวิศ
เรียมคำนึงถึงเจ้า	จากเจ้าจำ ไกล ฯ
มาถึงประเทศให้	บางไพร
ทางทุรีศสถานใจ	สุดชั้น
สมรเดียวอิงมาไกล	คลาจาก กงนา
กตตั้งกัจจกรกัน	กิดกันกันสมร ฯ
นพบุรีนุศเจ้า	กรุงอุยท ทยาแฮ
นารายณ์พิษณุกุช	สืบสร้าง
เรียมรำที่รำสุด	แรงพี่ แล้วแฮ
เมืองก็ร้างเจ้าร้าง	พี่ร้างมานอน ฯ
แปดคำขำรุ่งแล้ว	คลามา
นพบุรีรวมยา	ท่านยัง
แสนสนุกจะหา	หายาก
น้องก็ยอมแจ้งครั้ง	ก่อน โพนมีมา ฯ
พิศโพธิ์สามต้นเต็บ	ตายสอง
ยังแต่เดียวดูหมอง	หม่นเศร้า
อกเรียมก็บูนปอง	ปานเปรียบ โพธิ์แม่
กลพี่จากเจ้าเกล้า	คู่คล้าย โพธิ์คณิง ฯ

มาคลตำบลบ้านท้าย	ไทแดง
แดงแดงเลยแดง	อกข้า
ข้าใจทราแดง	ลิวจาก
จากแม่ไปไหนข้า	เร่งข้าทรวงถวิล ฯ
กาหลทริกแก่	เสียงสังข์
เรียมบพึ้งเลยพึ้ง	ช่าวน้อง
น้องคึกบันดาลหวัง	เสียงเสนห์
เสนห์มารุมริ่งช่อง	ขุนข้องอารมณ์ ฯ
มาถึงประเทศท้าย	เกาะเรียน
ใจตระขวิดตระเขวียนเวียน	บุนเข้า
เวรานูเวรเวียน	บาราศ แล้วแฮ
จักนิราทุกข์เท้า	ตราบนสิ้นกรรมเรียม ฯ
เดินดัดลัดทุ่งบ้าน	สมอกอน
เรียมก็คอนทุกข์สมร	ไข่น้อย
วังราชบ่อนอนนอน	เนินป่า
บ้านป่าฝาแฝกห้อย	ร่างไว้รุ่งรัง ฯ
เห็นวังวาริสร้าง	ริมแคว น้ำนา
พระนครหลวงแล	เปล้าเศร้า
วังราชอุมาแปร	เป็นป่า
เกรงจะแปรใจเจ้า	ห่างแล้วลิมเรียมฯ
แคฝอยช้อยช่าคล้า	ยางคาง
วัลว่าขานางขาง	หน่อป้อ
ปริงปริงทูกวางปราง	ปริงเปราะ
ลางลิ่งจิงจ้อค้อ	ช่าคล้าตระคองคลอง ฯ
ระกำแกมจากต้น	เตยหนา
ต้นตระขุนแกมตา	คุ่มให้
จากศรีอุชยามา	ลิวไลด ใจแฮ
วังเห็นเห็นไม้	ม่วงพร้าวแกมสลา ฯ
มลิวัน รรแนบไว้	วางเขนย
ขับขาวรรเรียมเขย	ไปม้วย
ขจรกลินรสร่าเพย	ผายสวาทิ
เอณูขมาด้วย	แซ่งเวไยอินหนี ฯ
ของงเสร็จแก้วพี่	กายกลม
หนักกลับคืนพลันสม	เสนห์ด้วย
ความสนุกนิงเล่นรมย์	หลายท่า
ของงปู่เจ้าฉวี	เสร็จแล้วเรียมถวาย ฯ
เจรวัดประดิษฐานเกลี้ยง	เกลาเพรา
ฉัตรและธงเจลาเปลดา	ปลอดเสี้ยน
มาลาลเวงเสา	วคนธกิลิน ขจรแฮ
หอมตระการรสเพี้ยน	ผิดไม้ไพรสนท ฯ
ปู่เจ้าเขาทำห้อง	ไพรสนท
ปู่เจ้าถ้ำธารพน	เวศก
ปู่เจ้าช่วยหนองหน	ใดแห่ง น้มนา
มารับสังเขยชี้	ซึ่งชัยภูถวาย ฯ

¹ โคลงกวีโบราณและวรรณกรรมพระยาตรีวิ (พระนคร : หอสมุดแห่งชาติ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอกเจ้าพระยาบดินทรเดชาฯ น.ช. 2505), น. 11-17.

ปัญหาเกี่ยวกับผู้แต่ง

พระยาตรังผู้รวบรวมโคลงโบราณรวมทั้งโคลงนิราศลพบุรีทั้ง 25 บทนี้พิเคราะห์ตามลักษณะผลงานแล้ว ไม่ใช่คนมักง่าย หากเป็นคนประณีต สังเกตได้จาก การแต่งช่อมลิติดยวนพ่ายบางบท ทำได้อย่างสนิทแนบเนียนทั้งลีลาและรูปศัพท์ และถ้าพิจารณาจากโคลงต่อไปนี้ก็ต้องลงความเห็นด้วยว่า พระยาตรังเป็นกวีที่ซาบซึ้งในสุนทรียรสของภาษา และเป็นคนที่เชื่อมั่นในตนเองมากพอ

อยุธยาที่ยังค้ำ	ดุจดั่ง ปราชญ์แฮ
เฉลิมแผ่นภูตายัง	หย่อนลิ้น
ละบาทละคร	เคียงแข่ง ตรังฤฯ
ปานปัดปูนแก้วดิน	ดับฉาย ¹

ยิ่งโคลงโบราณเหล่านี้พระยาตรังรวบรวมขึ้นถวายกรมพระ-ราชวังบวรมหาศักดิพลเสพด้วยแล้วก็เป็นภาระแน่นอนว่า คงจะไม่โมเมขึ้นถวายเป็นแน่ ถ้ามีสิ่งใดที่สับสนไม่แน่นอนบ้าง ก็คงเป็นเพราะการคัดลอกต่อ ๆ กันเป็นเวลายาวนานมาแล้วมากกว่า

โคลงทั้ง 25 บทที่คัดลอกไว้ตอนต้นบทความนั้นพระยาตรังจำไว้ว่าเป็นพระนิพนธ์ของ “เจ้าฟ้าอภัย 25 บท” ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ไม่ปรากฏว่ามีเจ้าฟ้าอภัย ส่วนในสมัยอยุธยา มีเจ้าฟ้าอภัยอยู่สองพระองค์ คือในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์พระองค์หนึ่ง และสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรม-โกศอีกพระองค์หนึ่ง ทรงมีพระอริยยศเป็นเจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ และทรงดำรงตำแหน่งที่จะสืบราชสมบัติได้ทั้งสองพระองค์ ปัญหาขึ้นต้นจึงมีว่า “เจ้าฟ้าอภัย” พระองค์ไหนทรงนิพนธ์บทโคลงเหล่านี้ในเมื่อทั้งสองรัชกาลดังกล่าวเป็นยุคทองของวรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วยกัน

เจ้าฟ้าอภัยพระองค์แรกนั้นทรงพระนามเต็มว่า เจ้าฟ้าอภัยทศ ปรากฏพระนามและเรื่องราวอันขัดแย้งกันอยู่ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ทั้งภาษาไทยและต่างประเทศ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดภายหลัง

เจ้าฟ้าอภัยองค์ที่สองเป็นราชโอรสของพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ประสูติแต่พระอัครมเหสี มีพระเชษฐาและเชษฐภคินีร่วมพระราชมารดา 3 พระองค์ คือ เจ้าฟ้าเนรนทร์ เจ้าฟ้าหญิงเทพ เจ้าฟ้าหญิงประทุม กับทรงมีพระอนุชาร่วมพระราชมารดาอีก 1 พระองค์ คือ เจ้าฟ้าปรเมศวร์ ขณะที่พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระประสูติได้ทรงยกราชสมบัติให้เจ้าฟ้าอภัย และได้เกิด

¹ พระยาตรัง. โคลงต้นนิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย ใน ขุนมนูวรรณกรรมพระยาตรัง (พระนคร : หอสมุดแห่งชาติ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉานปณกิจศพนางน้อย กรมศรีสารววง, 2507), น. 56.

เทพาพฤกษชาติเรื่อง	รำบาย
อารักษัรรักษาสถาน	ที่นี้
อากาศหาววาน	เมตภาพ เรียมนา
กุ่มท้าวชี้	ช่วยให้นางเห็น ฯ
ของเสริงกลับได้	ดวงสาย สวาทนา
เวียนจะพลันจงถวาย	เกือบกึ่ง
พวงเงินพวงทองบาย	ศรีมาศ
ใส่ศาลเพียงตาตั้ง	แต่งให้สมบุรณ์ ฯ
ชำโรงชำศาลนั้น	อย่าอวด
กลแต่เอียงไทริน	เล่าล้อม
ฉีกกักมัจฉามางลีกัน	แกมจอก
จอบจับหีบเกล็ดมพร้อม	เวริคิ้วพลางเหยอ ฯ
เหล้าเข้มไหใหญ่ตั้ง	เต็มกลาง
หมูเปิดปากทองวาง	เทียบตั้ง
แกะแพะขุมภามางลี	แกมไก่
เต่างหนูปลากัง	กบกึ่งปูหอย ฯ
เก้าบทเพื่อนยากนี้	ดกโฉน
ย้อมดกตามกัน ไป	หัวเห่า
ตั้งรังทเลไกล	กลางป่า กิติ
เห็นก็สุดแต่เก้า	บทนี้แนมมอน ฯ
อัครธรรยับานหน้า	โหรา
กาฤทำรังกา	ที่แจ้ง
ฉัตรไชยไชพฤกษา	กาไช
เป็นนนิมิตรเทพสร่าง	ส่งให้ศุภผล ฯ

ปัญหาร้ายแรงขึ้น เพราะพระเจ้าอาซึ่งเป็นอุปราชและกำลังผนวชอยู่ไม่ทรงเห็นด้วย ทรงต้องการให้ราชสมบัติติดอยู่กับเจ้าฟ้าอินทรเทียร ผู้ซึ่งเป็นราชบุตรองค์โต “ทรงกรม” เป็นกรมขุนสุเรนทรพิทักษ์แล้ว และขณะนั้นกำลังผนวชอยู่เช่นกัน ในเมื่อเจ้าฟ้าอภัยทรงรับที่จะสืบราชบัลลังก์ พระมหาอุปราชจึงลาสิกขาและเกิดการสู้รบติดพันกันขึ้นระหว่าง “อา กับหลาน” ซึ่งเกือบจะเป็นธรรมเนียมในสมัยกรุงศรีอยุธยา เจ้าฟ้าอภัยนั้นทรงได้รับความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดจากเจ้าฟ้าประมวศร์พระอนุชา แต่หลังจากพระเจ้าท้ายสระเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วก็เกิดเปลี่ยนแปลง ต้องหนีขอกซ่อนไปด้วยกันสู่ป่าโมก บางเลน จนถึงต้องซ่อนพระองค์อยู่ในพงอ้อแถบบ้านเอกราช ขณะที่ให้ผู้ติดตามซึ่งเหลืออยู่เพียงคนเดียวเอาพระธำมรงค์ไปขายเพื่อซื้ออาหาร เป็นเหตุให้ขุนชำนาญขุนนางชั้นผู้น้อยจับได้ และถูกสำเร็จโทษทั้งสองพระองค์ในที่สุด¹

พระมหาอุปราชได้ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ส่วนเจ้าฟ้าอินทรเทียรไม่ทรงลาสิกขา และทรงที่โปรดปรานของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมาก จนเจ้าฟ้าธรรมธิเบศระแหว่งว่าเป็นภัยต่อไป และลอบพันพระองค์ทั้งเป็นพระเจ้านั้นเป็นเหตุให้ต้องออกผนวชหนีราชอาญา และเป็นเหตุสืบ

เนื่องไปให้เกิดพระมอญคำหลวงและนั่นโทปนันทสูตรคำหลวงในวงวรรณคดีไทยดังที่ทราบกันอยู่แล้ว

ถ้าพิจารณาห้วงเวลาแต่งโดยอาศัยความจากโคลงบทที่ 6 และ 7 เกี่ยวกับเมือง “นพบุรี” คือ ลพบุรีว่าตอนที่ผู้เขียนเขียนนั้น

“เมืองก็ร้างเจ้าร้าง   พี่ร้างมานอน”

และ

“แสนสนุกจะหา   หายาก
น้องก็ยอมแฉ่งครึ่ง   ก่อนโพ้นมีมา”

ข้อความทั้งสองนี้ทำให้เกิดปัญหาในการตัดสินด้วยความแน่ใจว่า ข้อความแรกควรจะแบ่งความตอนใดดี เพราะถ้าแบ่งแตกต่างกันไปความก็ต่างกันไปลิบลับ ถ้าว่า “เมืองก็ร้างเจ้าร้าง” ก็จะหมายความว่าทางประวัติศาสตร์ได้เห็นว่า โคลงนี้แต่งหลังปีสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์ คือ พ.ศ. 2231 และอาจจะเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัยทศได้หรือไม่ยังไม่แนก เพราะเจ้าฟ้าอภัยทศนั้นสิ้นพระชนม์ในวันเดียวกับสมเด็จพระนารายณ์ หรือจะแยกเป็นสามส่วนก็ได้ว่า “เมืองก็ร้าง เจ้าก็ร้างพี่ เพราะพี่ร้างมานอนเสียไกล” ซึ่งถ้าเช่นนั้น “เมืองก็ร้าง” นั้นจะต้องหมายถึงอยุธยา เพราะพระเจ้าอยู่หัวก็ไปประทับที่ลพบุรี และผู้แต่งก็ต้องไปจากอยุธยาด้วยความในโคลงที่ 15

¹ รายละเอียดดู พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ตอนที่ 2 (พระนคร : ศุภสภา, 2500), น. 216-224.

จากข้อความในโคลงที่ 7 ที่ยกมาแสดงว่า ผู้แต่งโคลงนิราศนี้จะต้องเป็นผู้ที่ทันเห็นความสนุกสนานในลพบุรีซึ่งจะหาที่อื่นเทียบได้ยาก ประการหนึ่ง กับอีกประการหนึ่ง ทั้งผู้แต่งและ “ภรรยา” จะต้องเคยอยู่ในเมืองลพบุรีมาก่อนหน้านั้นนานแล้ว และตอนหลังจะด้วยเหตุผลใดก็ตามได้ไปอยู่อยุธยาเสีย

สรุปความตอนนั้นก็น่าจะคิดว่าเป็นพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าอภัยทศ แต่ถ้าจะมีข้อแย้งว่า ในเมืองไซ้คำว่า “เมืองก็ร้าง” และ “ครั้งก่อนโพน” ก็น่าจะเป็นหลังสมัยสมเด็จพระนารายณ์ นานพอสมควร และน่าจะเป็นเจ้าฟ้าอภัยองค์หลังมากกว่า ในเมื่อองค์แรกสิ้นพระชนม์พร้อม ๆ กับสมเด็จพระนารายณ์ ปัญหาข้อนี้ว่า เจ้าฟ้าอภัยองค์ที่สองถูกสำเร็จโทษในปี พ.ศ. 2275 คือปีที่พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศขึ้นครองราชย์ และถ้าใครสักคนที่เคยเห็นลพบุรียาม “แสนสนุก” และสิ้นชีวิตในปีนั้นก็ต้องมีอายุได้ 60 ปีเศษเป็นอย่างน้อย ซึ่งจะเป็นเจ้าฟ้าอภัยองค์ที่สองนี้ไม่ได้อย่างแน่นอน

ผู้อ่านอาจจะแย้งว่า แม้จะไม่ใช่เจ้าฟ้าอภัยองค์ที่สอง ผู้แต่งโคลงนี้จะเป็นใครก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศ อาจจะเป็นมหานาควัดท่าทราย หรือศรีปราชญ์ หรือแม้แต่สมเด็จพระนารายณ์เองก็ได้ในเมื่อไม่มีการบอกชื่อไว้ในงานสำหรับข้อนี้อาศัยความในบางโคลงพิสูจน์ได้ว่าผู้แต่งไม่ใช่สามัญชน เป็นเจ้าน และเป็นเจ้าในระดับสูงมาก แต่ไม่ถึงชั้นพระเจ้าแผ่นดิน

ประการแรก ในโคลงบทที่ 12 ผู้แต่งได้แสดงตัวชัดเจนว่าตนนั้นโดยปกติอนิน “วังราช” และบัดนี้ต้องมานอนกลางเนินกลางป่าซึ่งตนไม่ชอบ และในโคลงบทที่ 15 แสดงว่า เมื่อออกจากอยุธยามาลพบุรี ตนมิได้ออกจาก “บ้าน” แต่ออกจาก “วัง” ลักษณะการพูดตรงเช่นนี้มีไว้สยบของสามัญชน และในนิราศทั่วไปผู้ที่ไม่ใช่เจ้าจะไม่เขียนว่าตนจากวังอย่างเด็ดขาด

ประการที่สอง ในโคลงบทที่ 7 และ 8 ผู้แต่งพูดถึง “นารายณ์พิชณุกษ” ผู้สร้างลพบุรี และพูดถึงลพบุรีที่ “ท่านยัง” ในลักษณะที่เอ่ยถึงบุรุษที่ 3 ไม่ใช่ตนเอง ฉะนั้นข้อที่จะเป็นพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระนารายณ์จึงหมดไป

ประการที่สาม ในโคลงบทที่ 3 ผู้แต่งทุกข์ทรมาณใจเมื่อมาถึงบ้าน “เจ้าปลุก”¹ เพราะเป็นที่ ๆ “บวรองค์อัครเสนาสร้าง” กวีพูดถึงผู้นี้ในลักษณะที่เป็น “ภรรยา” ของตน อาจจะเป็นได้ว่าที่ตรงนั้น “บวรองค์อัครเสนา” ได้เคยให้ปลุกตำแหน่งหรือพลับพลาอะไรสักอย่าง จึงเรียกกันสืบมาว่า “เจ้าปลุก” แล้วเลื่อนเป็น “เจ้าปลุก” ไป ถ้าเช่นนั้นไม่เพียงแต่กวีเท่านั้นที่เป็น “เจ้า” ผู้ที่กวีจากมาก็เป็น “เจ้า” ด้วยเช่นกัน

ปัญหาจึงมีต่อไปว่า “เจ้า” ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ที่มีอิทธิยศสูงขนาดที่มี “องค์อัครเสนา” และเป็นกวีนั้นควรจะ เป็นใคร แน่แน่นอนทุกคนรู้จัก “เขาวราช” และไม่เคยได้ยินพระนามา

“เจ้าฟ้าอภัย” ในฐานะกวีมาก่อนเลย แต่ “เขาวราช” ผู้แต่งยวนพ่าย พระลอ และท้าวทศมาส ก็ยังเป็นที่มิดมนอยู่มากกว่า จะอยู่ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถหรือสมัยสมเด็จพระนารายณ์กันแน่ ในเมื่อตำแหน่ง “เขาวราช” ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถมิปรากฏในกฎมณเฑียรบาลอย่างชัดเจน กฎเดี๋ยวก่อนอาจจะใช้มาจนถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็ได้ แต่ในเมื่อไม่ปรากฏหลักฐานว่าทรงมีพระราชโอรส (ไม่นับพระเจ้าเสือซึ่งยังเป็นปัญหาอยู่) ตำแหน่งเขาวราชจะได้แก่ผู้ใดจึงเป็นเรื่องที่มิดมน จากหลักฐานต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาษาไทยและต่างประเทศก็พออนุมานได้ว่าพระอนุชาที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับความระแวงสงสัยในเรื่องกบฏมากมายหลายครั้ง คือ เจ้าฟ้าอภัยทศแน่นอน ถ้าเช่นนั้น “เขาวราช” ที่กล่าวถึงในแง่วรรณคดีสมัยสมเด็จพระนารายณ์จะเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศดังที่พระยาปริยัติธรรมธาดาสันนิษฐานไว้² ได้หรือไม่เป็นเรื่องที่นักปราชญ์ทั้งหลายน่าจะพิจารณาอยู่ ซึ่งเท่ากับเป็นการพิสูจน์ความถูกต้องในการรวบรวมของพระยาตังด้วย

¹ ปัจจุบัน คือ ตำบลเจ้าปลุก อำเภอมหาสาร จังหวัดอุบลราชธานี อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 (2521).

² สัทธา พิณภูวดล และคนอื่น ๆ. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2515), น. 126.

เจ้าฟ้าอภัยทศ

หลักฐานเกี่ยวกับเจ้าฟ้าพระองค์นี้มีน้อยและแปลกมากจนน่าประหลาดใจ ทั้ง ๆ ที่ทรงเป็น “แกน” สำคัญของเรื่องราวที่จะทำให้เรารู้เกี่ยวกับพระองค์จริงของสมเด็จพระนารายณ์ รู้เกี่ยวกับความขัดแย้งนานาประการในสมัยนั้น เช่น ระหว่างพระมหากษัตริย์กับขุนนาง ระหว่างพระมหากษัตริย์กับกลุ่มชาวต่างประเทศ และระหว่างชาวต่างประเทศด้วยกัน กับจะทำให้เรารู้เกี่ยวกับความยุ่งยากในเรื่องการสืบราชสมบัติ แต่เรากลับไม่รู้อะไรแน่ชัดเลยสักอย่างเดียว แม้กระทั่งว่าทรงเป็นโอรสของใคร หรือประสูติเมื่อใดก็สืบสวนไม่ได้ชัด ทั้ง ๆ ที่พระราชพงศาวดารก็เป็นบันทึกประวัติศาสตร์ที่พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลต่าง ๆ โปรดเกล้าฯ ให้เขียนขึ้น ถ้าเรื่องของเจ้าฟ้าอภัยทศสำคัญถึงปานนี้แล้ว การที่พระประวัติไม่กระจ่างก็แสดงว่าจะต้องมีเงื่อนไขบางประการที่ถูกปกปิดไว้

ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวถึงเจ้าฟ้าองค์นี้ว่า สมเด็จพระนารายณ์

มีพระราชโอรสองค์หนึ่ง ทรงพระนามเจ้าฟ้าน้อย ครั้นโตกั้นดีแล้วพระราชทานพระนามชื่อเจ้าฟ้าอภัยทศ และทรงพระกรุณาโปรดให้อยู่ ณ พระตำหนักวังหลัง แลพระองค์มีพระราชบุตรองค์หนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นกรมหลวงโยธาเทพ แลซึ่งสมเด็จพระบรมราชภคินีนั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นกรมหลวงโยธาทิพ แลเสด็จอยู่ ณ พระตำหนักตึกในพระราชวัง¹

เจ้านายทั้งสามพระองค์นี้เกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกับสมเด็จพระนารายณ์ในแง่สายพระโลหิต และทรงผูกพันมากด้วยกรมหลวงโยธาทิพหรือพระราชภคินีนั้น เคยเป็นชนวนให้สมเด็จพระนารายณ์ประหารพระเจ้าอา คือ พระศรีสุธรรมราชาเสีย ส่วนกรมหลวงโยธาเทพ พระราชบุตรนั้นต่อมาพระเพทราชาแต่งตั้งเป็นพระมหาดเล็กราชวงศ์ และคงเป็นเพราะทรงแค้นพระเพทราชาที่ตนเป็นกบฏต่อสมเด็จพระนารายณ์ กรมหลวงโยธาเทพจึงไม่ทรงยินยอมปลงพระทัยด้วย ถึงขนาดให้พระแสงดาบพาดพระเพลาไว้ จนพระเพทราชาต้องอาศัยหมอให้ทำเสน่ห์จึงทรงยินยอม เรื่องนี้ก็ปรากฏชัดเจนในพงศาวดาร ส่วนเรื่องที่โปรดให้เจ้าฟ้าอภัยทศประทับอยู่วังหลังนั้นก็เป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระนารายณ์เองไม่โปรดวังหลวงในกรุงศรีอยุธยา ประทับอยู่วังหน้า คือวังจันทร์เกษมโดยตลอด ข้อที่แปลกมากก็คือ การที่ไม่ปรากฏหลักฐานฝ่ายชาวต่างประเทศเลย ไม่ว่าฮอลันดา ฝรั่งเศส เยอรมัน หรืออิหร่านว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระราชโอรส แต่กลับระบุว่าเจ้าฟ้าอภัยทศนั้นเป็นโอรสของพระเจ้าปราสาททอง จึงเป็น

พระอนุชาร่วมพระบิดาเดียวกันกับสมเด็จพระนารายณ์ แต่จะร่วมพระมารดาด้วยหรือไม่นั้นไม่ปรากฏหลักฐานอีกเช่นกัน เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ดำรงราชานุภาพทรงสืบสวนเรื่องนี้ ก็ทรงลงความเห็นว่าเป็นพระอนุชา

“เจ้าฟ้าอภัยทศ หนังสือพงศาวดารว่าเป็นพระราชโอรสสมเด็จพระนารายณ์ แต่ตามจดหมายเหตุของฝรั่งที่ได้เข้ามาเมืองไทยในครั้งนั้นทุกฉบับ กล่าวความต้งกันว่า สมเด็จพระนารายณ์ไม่มีพระราชโอรส มีแต่พระราชธิดา”²

นักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ต่างก็มีความเห็นพ้องกันว่า เจ้าฟ้าอภัยทศทรงเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์แน่นอน เช่นที่บาทหลวงดาร์เดเซียนไว้ชัดว่า “The present king has two brothers who live with him in the palace, he has also on adoptive son, who accompanies him in all places.”³ นอกจากนี้ก็ยังเชื่อกันด้วยว่า การประทับอยู่วังหลังของเจ้าฟ้าอภัยทศนั้นอยู่ในลักษณะ “ทรงถูกกักบริเวณ และมีพระชนม์ม้อย่างเจ็บ ๆ ภายในวงล้อมของขุนนางจำนวนจำกัด”⁴ และ “โปรดให้ประทับอยู่อย่าง ‘เจ็บ’ ไม่มีราชทูตฝรั่งเศสหรือเปอร์เซียได้เข้าเฝ้าพระองค์ทั้งสอง”⁵ ยิ่งกว่านั้น ในขณะที่สมเด็จพระนารายณ์เสด็จไปประทับอยู่ ณ “แวร์ซายส์” ของพระองค์ คือ ลพบุรี เป็นเวลายาวนานถึง 8-9 เดือนในแต่ละปี ก็มิได้ทรงมอบหมายให้ “วังหลัง” ดูแลพระนครศรีอยุธยา หากแต่ทรงแต่งตั้งให้ออกญาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเป็นผู้ดูแลต่างพระเนตรพระกรรณ เรื่องนี้แสดงถึงการที่ไม่ทรงไว้วางพระทัย และไม่ทรงให้อำนาจ “วังหลัง”⁶ เท่าขุนนาง ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดผลในแง่ความกินแหนงแคลงใจและแบ่งพรรคแบ่งพวกกันได้อย่างง่ายดาย

¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับกรมพระปรมานุชิตชิโนรส, น. 95.

² สมเด็จพระนารายณ์ดำรงราชานุภาพ ใน ขจร สุขพานิช. “อยุธยา—ในดินแผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา (วิเคราะห์ข้อมูลของแคมเพอร์)” ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยอยุธยา (พระนคร : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523), น. 201.

³ เล่มเดียวกัน, น. 190.

⁴ วิลเลียม ดาวรอนสาร, บทบาทของลพบุรีที่มีต่อการปกครองและการเมืองของไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์, เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี (กรุงเทพฯ : เรือนแก้ว, 2524), น. 111.

⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์, เรื่องเดียวกัน, น. 138.

⁶ วิลเลียม ดาวรอนสาร, เรื่องเดิม, น. 107.

“two brothers” ที่บาทหลวงดาซาร์ดีกล่าวถึงนั้นก็ไม่ใช่จะกระซางแจ้วว่าใครเป็นใคร ดูเหมือนนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่จะยอมรับกันว่าเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อย ทั้ง ๆ ที่ในบางแห่งกล่าวว่า คือเจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าง้อย และมักจะกล่าวกันด้วยว่า เจ้าฟ้าอภัยทศเป็นพระอนุชาพระองค์เล็ก เจ้าฟ้าน้อยนั้นตามหลักฐานทางไทยว่าเป็นพระนามเดิมของเจ้าฟ้าอภัยทศ ส่วนเจ้าฟ้าง้อยนั้นมิจริง เพราะปรากฏหลักฐานว่าบาทหลวง เดอลา มอดด์ ได้เคยเข้าเฝ้าระหว่าง ค.ศ. 1668-9¹ อีกนามหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับให้สับสนยิ่งขึ้น คือ “เจ้าพระขวัญ” ซึ่งก็ว่าเป็นนามเดิมของเจ้าฟ้าอภัยทศเช่นกัน เรื่องนี้เกิดขึ้นในสมัยพระเพทราชา เมื่อนายธรรมเถียรข้าหลวงเดิมของเจ้าฟ้าอภัยทศคิดแค้นพระเพทราชา ปลอมตัวเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศ โดยเอาไฟดำไฟแดงติดเข้าที่หน้า รวบรวมไพร่พลได้เป็นจำนวนมาก สวมรอยเข้ายึดพระตำหนักนครหลวง แล้วยกไพร่พลเข้าไปทางลุมพลี หมายใจจะยึดอยุธยา แต่ถูกเขายิงตายตกจากช้างเสียก่อน เจ้าฟ้าอภัยทศปลอมจึงทำการไม่สำเร็จ แต่อย่างน้อยเหตุการณ์ก็แสดงว่า ชาวเมืองแถบลพบุรี สระบุรีนั้นจะต้องรู้เรื่องเจ้าฟ้าอภัยทศว่าควรได้ราชบัลลังก์ และจะต้องรักใคร่จงรักภักดีต่อเจ้าฟ้าพระองค์นี้ผู้น้อย

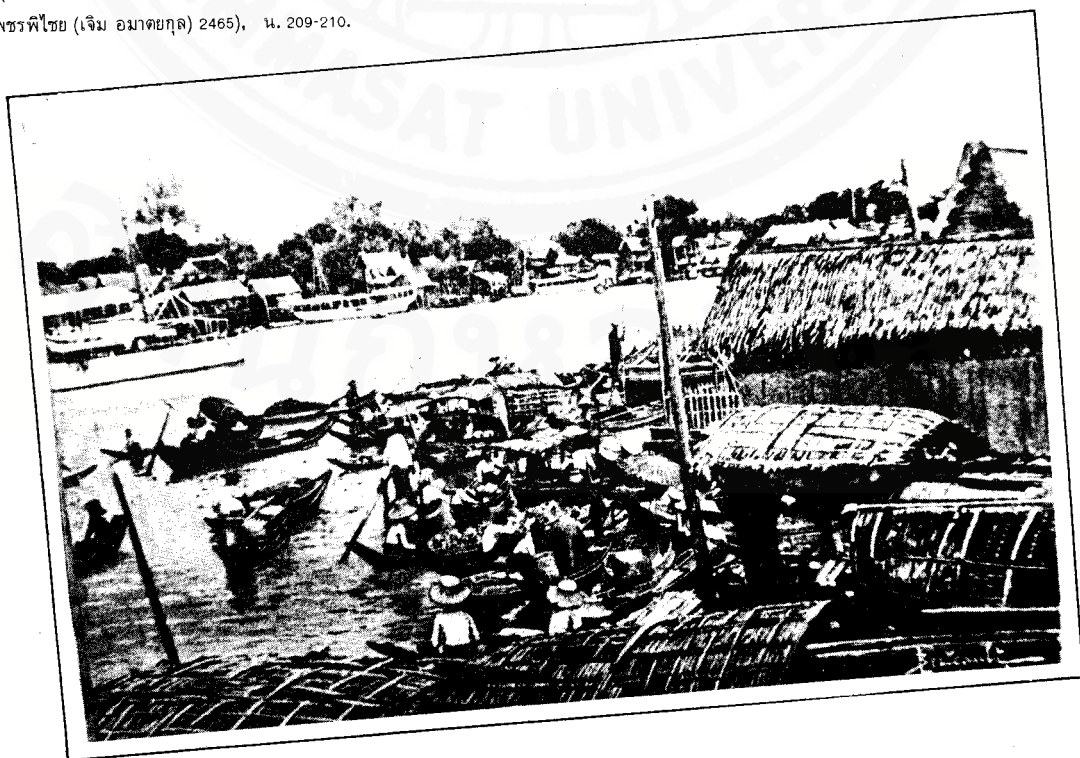
สาเหตุที่ทำให้เจ้าฟ้าอภัยทศไม่ได้รับความไว้วางพระทัยจากพระเจ้าอยู่หัว และไม่เป็นที่โปรดปรานถึงขนาดถูก “ขังเจ็บบ” นั้น พอประมวลได้เป็น 3 ประการ คือ

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดิม, น. 138.

² ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เรื่อง ไทยกับฝรั่งเศสเป็นในครั้งนั้นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ แปลจากภาษาฝรั่งเศสของมองซิเออร์ตันเย (พระนคร : โสภณพิพรรฒนาการ, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาเพชรพิไชย (เจิม อมาตยกุล) 2465), น. 209-210.

หนึ่ง เจ้าฟ้าอภัยทศ เป็นผู้ที่ยุมนางและประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะในกรุงศรีอยุธยาองว่าควรเป็นผู้สืบราชบัลลังก์ที่ถูกต้อง การเป็น “วังหลัง” ของพระองค์ก็เป็นเครื่องยืนยันอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นการที่สมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงโปรดอย่างมากถึงขนาดเมื่อประจวบโอกาสสวรรคตก็ยังไม่ทรงเรียกขึ้นไปเฝ้าที่ลพบุรี หรือปรารภเกี่ยวกับราชสมบัตินั้น อาจจะไม่ได้หลายเหตุผล เช่น ความประพฤติกองเจ้าฟ้าอภัยทศเอง หรือการยุแหย่จากบุคคลอื่นซึ่งก็พอมีหลักฐานอยู่บ้าง เช่น ในจดหมายเหตุของ ม.ลันเย กล่าวไว้ว่า

“เวลานั้น สมเด็จพระนารายณ์มีพระราชอนุชาสองพระองค์ พระราชอนุชาทั้งสองพระองค์นี้ได้คิดมักใหญ่ใฝ่สูงอยู่เสมอ ทั้งความประพฤติก็เลวทรามอย่างที่สุด แต่พระเพทราชาทราบในความคิดอันทุจริตของพระอนุชาทั้งสองนี้ จึงได้กราบทูลยุแหย่สมเด็จพระนารายณ์จนสมเด็จพระนารายณ์ทรงเกลียดชังพระอนุชา จึงได้มีรับสั่งให้เอาสมเด็จพระอนุชามาลงพระราชอาญา และให้จำขังเสีย ที่สมเด็จพระนารายณ์ได้ทรงลงพระราชอาญาอย่างร้ายแรงแก่พระอนุชาเช่นนี้ จึงทำให้พระอนุชาองค์หนึ่งพระสตีเพื่อน อีกองค์หนึ่งก็ประจวบเป็นอัมพาตด้วยก็จะเป็นได้ แต่จะอย่างไรก็ตามเมื่อพระอนุชาของสมเด็จพระนารายณ์ต้องรับพระราชอาญาจำขังทั้งสององค์เช่นนี้แล้ว พระเพทราชาก็หมดที่กลัวเกรงจึงได้ดำริการที่จะสวมพระมหามงกุฎเสียเอง”²

ประการที่สอง เป็นสาเหตุทางการเมืองต่อเนื่องมาจากเหตุการณ์ในสมัยก่อนหน้านั้น กล่าวคือ สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระเชษฐาร่วมพระชนก ที่แก่พระชนมายุกว่าราว 11 ปี และเป็นผู้ที่สมเด็จพระนารายณ์ตามอบราชสมบัติให้ครองต่อ คือ เจ้าฟ้าชาย ซึ่งต่อมาถูกสมเด็จพระนารายณ์และสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาปลงพระชนม์เสีย ครั้นมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระอนุชาของเจ้าฟ้าไชย 4 พระองค์ คือ พระไตรภูวนาทิตย์ พระองค์ทอง เจ้าฟ้าราม เจ้าฟ้าทอง (องค์เดียวกับพระองค์ทอง?) ก่อนการกบฏขึ้นร่วมกับขุนนางจำนวนมาก แต่ทำไม่สำเร็จ กบฏพระไตรภูวนาทิตย์นี้แม้ผู้ก่อการจะถูกประหารชีวิต แต่ก็ยังผลให้สมเด็จพระนารายณ์ไม่ไว้วางพระทัยพระอนุชาทั้งสอง คือ เจ้าฟ้าอภัยทศและเจ้าฟ้าน้อยอีกเลย แม้จะไม่ได้ประหารก็ไม่แต่งตั้งให้เป็น “วังหน้า” และ “ข้างเขียง” เสียดังกล่าวแล้ว²

ประการที่สาม แม้เจ้าฟ้าอภัยจะถูก “ข้างเขียง” อยู่อยุธยา ก็คงจะมีฐานกำลังของพระองค์อุปสมควร ประกอบกับการที่ชาวอยุธยาเชื่อว่าทรงมีสิทธิโดยตรงในราชสมบัตินี้เอง ที่ทำให้พระเพทราชาและพระเจ้าเสือไม่กล้าล่วงล้ำลงมาอยุธยา แต่หลวงพระองค์ขึ้นไปกำจัดที่ลพบุรี เจ้าฟ้าอภัยทศเองก็คงมีส่วนในเรื่องการกบฏจริง เพราะมีหลักฐานหลายครั้งหลายครา ฟอลคอนได้เคยเล่าเรื่องแผนการดังกล่าวให้ทูตฝรั่งเศสฟังในปี พ.ศ. 2228³ ในปีต่อมามีการกบฏของเหล่าเจ้าชายจากมคัศซาร์ ที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “กบฏมกัศกัน” ก็มีการวางแผนลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระนารายณ์และยกพระอนุชาขึ้นเป็นกษัตริย์แทน⁴ ใน The Ship of Sulaiman ซึ่งเป็นเอกสารที่อาลักษณ์ของคณะทูตอิหร่านที่เดินทางมากรุงศรีอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์เขียนขึ้นก็ได้กล่าวไว้ถึงสองตอนเกี่ยวกับมูลเหตุแห่งการเสื่อมอำนาจเมืองของขุนนางชาวเปอร์เซียว่าเป็นเพราะถูกชายสองคนของ อากวา มุฮัมมัด ผู้ซึ่งได้รับอุปการคุณจากสมเด็จพระนารายณ์ แต่กลับไปคบคิดกับพระอนุชา เป็นเหตุให้พระมหากษัตริย์ทรงระแวงจนถึงถูกเนรเทศไปอยู่เกาะและทรงระแวงไปถึงคณะราชทูตด้วย

...In secret they met with the king's brother and gave them tokens of their friendship. This kind of behaviour on their part naturally gave the king cause to suspect that they were plotting to push him out of power and bring his brother to the throne.

It could appear that the arrival of an embassy from Iran was also part of such a plan, that our visit was aimed at strengthening the position of the King's enemies.⁵

.... The young men even undertook contact with the king's brother and appear to be his good friends by spending all their time with him. Such a state of affairs cause the king to fear that in the same way as the Iranians had originally aided him to the throne, they might now support his brother.⁶

ข้อที่น่าสังเกตก็คือ แต่ละครั้งที่มีการกบฏเกิดขึ้น และไม่ประสบความสำเร็จ ผู้ก่อการกบฏจะต้องถูกประหารชีวิต หรือไม่ก็เนรเทศ ยิ่งถ้าเป็นผู้มียศศักดิ์ด้วยแล้ว โทษประหารเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ผู้ที่น้อยเสียดีกอาจจะได้รับอภัยโทษบ้าง ก็แล้วการกบฏในครั้งสมเด็จพระนารายณ์มักจะพาดพิงมาถึงพระอนุชาเสมอ แต่เจ้าฟ้าอภัยทศก็ยังคงมีพระชนม์ชีพอยู่นั้นรัชกาลเหตุผลของเรื่องนี้เป็นข้อที่น่าสนใจสำหรับนักประวัติศาสตร์ แต่อยู่นอกขอบเขตของบทความนี้จึงจะไม่ขอวิเคราะห์

¹ รายละเอียด ดู พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), น. 370-379.

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดิม, น. 138.

³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 14 (พระนคร : ก้าวหน้า, 2509), น. 117 อ้างถึงใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, เรื่องเดิม, น. 138.

⁴ วัลเลนา ดาวรณสาร, เรื่องเดิม, น. 102.

^{5 6} The Ship of Sulaiman, translated from the Persian by John O'kane (London. Routledge and Kegan Paul, 1972), pp. 59, 101-2.

เราไม่สามารถยับยั้งการสูญสลายของจิตรกรรมฝาผนังได้ แต่...สามารถบันทึกภาพไว้ได้

เราตระหนักถึงข้อความข้างต้นได้ดี จึงได้บันทึกภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดต่าง ๆ กว่า 5 ปีมาแล้ว และได้รวบรวมภาพเหล่านั้นเพื่อพิมพ์หนังสือชุด "จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย" โดยจัดพิมพ์ปีละ 12 เล่ม (1 ชุด) เล่มละ 1 วัด พร้อมทั้งเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติวัด และคำอธิบายภาพอย่างละเอียดทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ขนาด $8 \frac{1}{2} \times 11$ " ปกแข็ง หุ้มแจ็กเก็ต พิมพ์สี่สี ออบพลาสติก เนื้อกระดาษอาร์ต 120 แกรม ภาพประกอบสีสี่กว่า 40 ภาพ เริ่มจำหน่ายตั้งแต่เดือนมกราคม 2525 เป็นต้นไป ราคาขายทั่วไปเล่มละ 280.- บาท ถ้าสมัครเป็นสมาชิกทั้งชุด (12 เล่ม) ในราคาชุดละ 1,560.- บาท (เล่มละ 130.- บาท)

- สมัครเป็นสมาชิกได้ที่
- สำนักพิมพ์เมืองโบราณ 70 อาคาร 3 ถนนราชดำเนินกลาง กรุงเทพฯ 2 โทร. 221-4495 และ 222-8143 ต่อ 39, 62

ข้อสันนิษฐานของนักประวัติศาสตร์ที่ว่า เจ้าฟ้าอภัยทศ มีฐานกำลังอยู่ที่อยุธยา พระเพทราชาและพระเจ้าเสือจึงต้อง ไล่กวดลวงให้พระองค์ขึ้นไปลพบุรีเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ ประชวรหนักจนเสด็จสวรรคตนั้น เป็นเหตุผลที่น่าฟัง ส่วน ที่ว่าเจ้าฟ้าอภัยทศยอมขึ้นไปเพราะความโลภ¹ ด้วยนั้น เป็น ข้อสันนิษฐานที่อาจจะประมวลจากหลักฐานเกี่ยวกับพระนิสัย ของเจ้าฟ้าพระองค์นี้ตามที่ผู้เขียนไว้ข้างต้นแล้ว แต่ข้อ ที่มีผู้เขียนว่าเจ้าฟ้าอภัยทศขึ้นไปลพบุรีเพราะเชื่อใจ และไม่ได้ ล่วงรู้ถึงการเสสมกำลังของพระเพทราชา เพราะถูกกบบริเวณ อยู่นาน² นั้น ไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะระยะทางจากอยุธยาไป ลพบุรีก็เพียง 10 ลี้³ ใช้เวลาเดินทางเพียง 15-20 ชั่วโมงเท่านั้น ราชการงานเมืองต่าง ๆ สมเด็จพระนารายณ์ก็ยังทรงสั่งการลง มาจากลพบุรี⁴ จึงไม่น่าเป็นไปได้ที่ข้าवरรวของบุคคลขนาด สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะไม่ได้รับทราบกันทางเมืองหลวง และ การทรงพระประชวรหนักจะไม่ทำให้บุคคลในตำแหน่ง “วัง หลัง” ซึ่งเท่ากับ “วังหน้า” ในสมัยอื่นไหวตัวเกี่ยวกับราช บัลลังก์ อีกประการหนึ่งพิเคราะห์ดูให้ดีแล้ว เจ้าฟ้าอภัยทศ แม้จะถูก “กบบริเวณ” ก็คงจะเป็นอย่าง “ชาติเสือไม่ทิ้งลาย” อยู่บ้างดอก มิฉะนั้นคงจะไม่ทรงพระชนม์ชีพอยู่ได้ และพระ เพทราชาก็คงไม่เกรงถึงขนาดนั้น ในพระราชพงศาวดารถึงกับ ระบุไว้ว่า เจ้าฟ้าอภัยทศได้รับคำเตือนจากพระพี่เลี้ยงว่า ที่ลพบุรี นั้น “อยู่แต่พระเพทราชาและหลวงสรศักดิ์ แลซึ่งเสด็จขึ้นไป ครั้นนี้จระมัตระวังพระองค์จงหนัก เจ้าฟ้าอภัยทศทรงพยักเอา”⁵

การเสด็จไปด้วยเรือพระที่นั่งสู่ลพบุรีนั้น น่าจะมีทหาร ติดตามไปบ้าง แต่ย่อมไม่มีหนทางต่อสู้กับกำลังทหารของ พระเพทราชาและพระเจ้าเสือได้ เจ้าฟ้าอภัยทศจึงถูกควบคุม ตัวไปสำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์ ณ วัดซาก โกล้ทะเลชุบศร ในวันเดียวกันกับวันสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์ คือ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2231 พระชนมายุขณะนั้นจะเป็นเท่าใด ไม่มีหลักฐานบ่งไว้

ลักษณะของเจ้าฟ้าอภัย ถ้าจะวิเคราะห์จากโคลงนิราศ เรื่องนี้ ก็คือ บุคคลผู้นี้มีความเชี่ยวชาญในเชิงวรรณศิลป์ไม่น้อย เพราะไม่เขียนในลักษณะกลอนพาไป เอกโทถูกต้องตามบังคับ หมด ลีลาการเขียนในเชิงการเล่นคำและอุปมา ตลอดจนการ

แสดงอารมณ์ก็ทำได้ดีมาก เช่นในโคลงที่ 12 มีการเล่นคำระหว่าง “สมอคอน” และการ “คอน” ทุกข้ออันเนื่องมาจากการจาก “สมร” เป็นต้น กวีจะต้องเป็นคนมีอุปนิสัยตรงไปตรงมา จึง เขียนผลงานนี้ออกมาในลักษณะสำจนิยม ซึ่งไม่สู้จะเหมือน กวีผู้แต่งนิราศคนอื่น ๆ เพราะตามปกติกวีไทยชอบธรรมชาติ มาก ทนที่ที่เข้าใกล้ธรรมชาติ ไม่ว่าจะป็นป่าเป็นเขาหรือห้วย ธารทะเล แม้จะเป็นตอนที่ทุกก็มักก็จะระบายภาพด้วยการเล่น คำเล่นอักษรเสมอ แต่กวีผู้นี้เน้นไปทางด้านความรู้สึก และ แสดงสิ่งที่ตนไม่ชอบนั้นออกมาตรง ๆ เช่น กงจะไม่ชอบ ลักษณะความยากจนและน่าสังเวชของบ้านช่องแถบเขาสมอ คอน เห็นว่าไม่เหมาะสมกับฐานะที่เป็นถึงเจ้าฟ้า ก็แสดงออก มาตรง ๆ ในบทที่ 12 ว่า “วังราชบ่อนอนนอน เนินป่า บ้านป่า ผาแผกห้อย ร้างร้ายรุงรัง”

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *เรื่องเดิม*, น. 167.

² วิไลเสชา สารธนสาร, *เรื่องเดิม*, น. 111.

³ *เรื่องเดียวกัน*, น. 87.

⁴ *เรื่องเดียวกัน*, น. 97.

⁵ *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระนารายณ์*, น. 118.

เกี่ยวกับโคลง

ผู้เขียนได้ตรวจดูโคลงนิราศโบราณทั้ง 25 บทนี้อย่างถี่ถ้วนแล้ว เชื่อแน่ว่ามีสิ่งทีผิดปกติและสับสนอยู่หลายประการ ซึ่งอาจแยกแยะได้ดังนี้

ประการที่หนึ่ง การเรียงลำดับโคลงจะต้องผิดพลาดแน่นอน อย่างน้อยโคลงที่ 7 ซึ่งขึ้นต้นว่า “เปิดคำย่ำรุ่งแล้ว คลามา” จะต้องมาก่อนโคลงบทที่ 1 “เก้าค่ำย่ำรุ่งวัน เรื่องแสง” เพราะเป็นการเรียงตามลำดับเวลา จะอ้างว่าอาจเป็นคนละเดือนก็ไม่ได้ เพราะระยะทางสั้นนักและในโคลงก็เองก็พูดไว้แค่ 2 วันเท่านั้น อีกตอนหนึ่งที่เห็นความสับสนชัดคือ โคลงบทที่ 10 น่าจะต่อจากโคลงบทที่ 1 เพราะเป็นตอนบรรยายลักษณะขบวนยাত্রาที่ใช้เครื่องดนตรี ฆ้อง ปี่ สังข์ ประกอบ

ประการที่สอง มีโคลงจากนิราศเรื่องอื่นเข้ามาแทรกอยู่เป็นจำนวนมาก ข้อนี้ผู้เขียนวิเคราะห์โดยเอาอยุธยาเป็นหลักดังในโคลงบทที่ 15 แล้วตามรอยกวีเรื่อยขึ้นไปตามลำน้ำลพบุรี ซึ่งกวีจะผ่านโพธิ์สามต้น (โคลงบทที่ 8) และเจ้าปลุก (โคลงบทที่ 3) ส่วนสมอคอน (โคลงบทที่ 12) นั้นแม้จะอยู่ในลพบุรีและไม่มีชื่อซ้ำกับที่อื่น แต่อยู่นอกเขตการเดินทางไปลพบุรี

โคลงจากที่อื่นที่เข้ามาปะปนได้แก่บทที่ 2, 4, 9, 11 เพราะ เกาะพระ บางไทร โพธิ์แดง และเกาะเรียน อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ได้ลงไปจากอยุธยา บทที่ 4 และ 13 คือ บางโขมด และพระนครหลวง ก็ไม่ได้อยู่ในเส้นทางนี้ น่าจะเป็นโคลงในนิราศอื่นที่มีการเดินทางไปพระพุทธรบาทสระบุรีทางลำแม่น้ำป่าสักมากกว่า

ประการที่สี่ อาจจะมีโคลงที่ไม่เกี่ยวกับสถานที่แปลกเข้ามา 3 โคลง คือ โคลงบทที่ 14, 16 และ 25 โคลงนิราศนี้ไม่มีการพยายามให้สละสลวยด้วยการเล่นอักษร ซึ่งกวีผู้เขียนนิราศอื่นชอบมาก โคลงบทที่ 14 จึงผิดที่ผิดทางอย่างยิ่ง โคลงบทที่ 16 ก็เช่นเดียวกัน เป็นโคลงเกี่ยวกับพวงมาลัยดอกมลิวัลย์ ซึ่งกวีวางไว้ระหว่างหรือข้างเขนย ซึ่งเป็นไปไม่ได้สำหรับผู้เดินทางที่ต้องนอนตามบ้านป่าฝ่าฝืน ออกคิดไม่ได้ว่า อาจจะเป็นโคลงหลงมาจากเรื่อง โคลงนิราศตามเสด็จที่พลาน้ำน้อยของพระยาตรา ซึ่งยังขาดไปจากที่ผู้แต่งบอกไว้ 3 โคลง เพราะในช่วงที่ชมป่านั้นมีโคลงที่ขึ้นต้นคล้ายกันอยู่แล้ว 2 โคลง

โคลงสุดท้ายนั้นนอกเรื่องมาก ไม่มีลีลาของโคลงนิราศอยู่แม้แต่น้อย พังดูเป็นโคลงคำพูดปรารภที่น่าจะรวมอยู่กับโคลงเบ็ดเตล็ดในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มากกว่า อย่างน้อยศัพท์ที่เช่น “บารนี้” ก็มีปรากฏอยู่ในโคลง “พระราชนิพนธ์” แล้ว¹

¹ ดู โคลงกวีโบราณและวรรณกรรมพระยาตรา..... น. 1.

² รายละเอียด ดู คำให้การชาวกรุงเก่า. น. 272-3.

แผนที่สังเขปแสดงสถานที่ที่ระบุในโคลงนิราศเจ้าฟ้าเอกทัศ

ประการที่ห้า ในโคลงบทที่ 24 ซึ่งควรจะเป็นโคลงสุดท้ายปงไว้ว่า จำนวนโคลงชุดนี้มี 9 บทเท่านั้น แม้ว่าจะตัดโคลงที่หลงเข้ามาดังที่ได้กล่าวแล้วจำนวน 9 โคลงแล้ว ก็ยังคงเหลืออยู่ถึง 15 โคลง ถ้าจะตัดลงอีกก็ต้องเป็นโคลงที่เกี่ยวกับการบนบาลศาลก่าว คือ บทที่ 18, 19, 20, 22, 23 ซึ่งจะพอดีถ้าไม่นับเอาโคลงบทที่ 24 เข้ารวมใน 9 บทดังกล่าวด้วย

จุดหมายของกวี

ข้อสันนิษฐานสุดท้ายสำหรับบทความนี้ คือ กวีไปลพบุรีทำไม ทั้งนี้ผู้เขียนถือเอาข้อมูลมาน่ากวีผู้นี้คือ เจ้าฟ้าเอกทัศ ผู้ซึ่งออก “จากอยุธยา” อย่าง “ลิ่งโลดใจ” คือ เปล่าเปลี่ยวอ้างว้าง (โคลงบทที่ 15) เพื่อ “คลาแมนพบุรีรมยา” ที่ “ท่าน” คือ พระมหาภคคีรี “ยัง” อยู่ ลักษณะการเดินทางนั้นเป็นพยุหยาตราอย่างเต็มอัตรา กล่าวคือ พลไพร่ทั้งหมดในขบวนแต่งสีแดง เครื่องดนตรีที่ใช้มีฆ้อง ปี่ สังข์²

กวีซึ่งเป็นเจ้าผู้นี้จะเดินทางไปลพบุรีทำไมไม่ได้กล่าวไว้ในโคลง และไม่อาจจะสันนิษฐานได้ง่ายเหมือนการไปพระพุทธรบาทสระบุรี ลพบุรี ไม่ใช่ที่สำหรับการจาริกแสวงบุญจะเป็นก็แต่สถานที่ล่าสัตว์และแปรพระราชฐานของพระมหาภคคีรีโดยเฉพาะในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ แต่กวีผู้นี้ก็ไม่ได้ไปเพื่อการสนุก เหลืออยู่เพียงอย่างเดียวก็คือ การที่ต้องไปธุระอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

น้ำเสียงในการจากอยุธยาที่ฟังดูเศร้า เหมือนไม่เต็มใจจากเมืองที่สนุกสนาน วังที่สะดวกสบายไปสู่ที่กันดาร (โคลงบทที่ 15, 12)

น้ำเสียงในการจากนางผู้เป็นที่รักก็แฝงแววกังวล เกรงจะไม่ได้กลับถึงขนาดบนบาลศาลกล่าวป้เข้าเทพดาอารักษ์ให้ช่วย แล้วจะถวายเครื่องสังเวชนานาชนิด (โคลงบทที่ 17-23)

น้ำเสียงในการพูดถึงลพบุรีแฝงด้วยความอาวรณณ์ในอดีตที่สนุกสนาน เน้นถึงการที่ตนเคยอยู่พร้อมด้วยนางผู้เป็นที่รักแล้วต้องมาอยู่อยุธยาเสียนาน จนเพิ่งได้กลับไปทำธุระใหญ่ในครั้งนี่ ซึ่งน่าจะยินดี แต่การณ์กลับไม่เป็นเช่นนั้น (โคลงบทที่ 6, 7)

น้ำเสียงในการพูดถึงพระที่ต้องไปทำนั้นแฝงด้วยความวิตกกังวลว่าจะทำได้ “ทัน” และ “เสร็จ” หรือไม่ (โคลงบทที่ 17, 21)

จากน้ำเสียงดังกล่าวแล้ว เจ้าฟ้าอภัยทศไปลพบุรีทำไม นั้นผู้เขียนจำต้องฝากให้ท่านผู้อ่านพิจารณาเอง ข้อที่แน่นอนมีเพียงแต่ว่า เจ้าฟ้าอภัยทศผู้ถูก “กักบริเวณ” หรือ “ขังเจียม” อยู่ในอยุธยานั้น เมื่อไปลพบุรีในปี พ.ศ. 2231 ไม่ได้มีโอกาสกลับมาอยุธยาอีกเลย พระวรกายถูกทูปด้วยท่อนไม้จันทน์จนแหลกเหลวอยู่ ณ วัดชาก ข้างทะเลชุบศรนั่นเอง

ข้อเสนอแนะ

ยังมีสิ่งซึ่งคิดว่าผู้สนใจวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ทั้งหลายจะช่วยกันพิจารณาโคลงนิราศเรื่องนี้ได้อีก กล่าวคือ

ก. ส่วนวนในนิราศเรื่องนี้ เหมือน แตกต่าง หรือตามอย่างกวีคนไหนบ้าง

ข. ข้อเสนอที่เป็นสิ่งที่น่าสนใจมาก ผู้เขียนประสบความสำเร็จอย่างมากในการค้นจากแผนที่จังหวัด แม้จะใช้อักษรานุกรมภูมิศาสตร์เข้าประกอบแล้วก็ยังไม่เป็นที่น่าพอใจ จึงใคร่เสนอให้ท่านที่วิจารณ์วรรณกรรมหรือประวัติศาสตร์ที่ข้องเกี่ยวกับสถานที่ ได้โปรดทำแผนที่ไว้บ้าง แม้จะคร่าว ๆ เพียงใดก็ตาม

ค. ตำแหน่งพระมหาสี พระสนม เจ้าจอม ตลอดจนชายของเจ้านายชั้นสูงในสมัยอยุธยาเป็นสิ่งที่น่าศึกษา และจะเป็นประโยชน์มากทั้งทางวรรณคดีและประวัติศาสตร์

ง. โคลงนิราศที่คัดออกไปจากเรื่องนี้ น่าศึกษาว่าเป็นผลงานของใครอยู่ในเรื่องอะไร

ในการพยายามครั้งแรกของผู้เขียนที่จะฟังมองวรรณกรรมชั้นเล็ก ๆ นี้โดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ต้องประสบกับความยากลำบากจนเกือบจะทอดอวยเสียหลายครั้งหลายหน ผลงานที่ได้มาก็ใช่ว่าจะเป็นที่พอใจนัก เพียงแต่คิดว่าถ้าสามารถจะเป็นเชื่อน้อย ๆ จุดไฟในด้านการศึกษาวรรณกรรมชั้นได้บ้างแม้เพียงน้อยนิดก็เพียงพอแล้ว

บรรณานุกรม

กรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด. แผนที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และ จังหวัดลพบุรี. 2515.

ขจร สุขพานิช. ข้อมูลประวัติศาสตร์: สมัยอยุธยา. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523.

คำให้การชาวกรุงเก่า. พระนคร: กรมศิลปากร, 2515

โคลงกวีโบราณและวรรณกรรมพระยาตรัง. พระนคร: กรมศิลปากร พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก เจ้าพระยาบดินทร์เดชาอนุชิต (แย้ม ณ นคร), 2505.

ชุมนุมวรรณกรรมพระยาตรัง. พระนคร: กรมศิลปากร พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพ นางน้อม ภริยาศรีสารวง, 2507.

ที่ระลึกงานแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ 17-18 กุมภาพันธ์ 2522. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศ, 2521.

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 14 พระนคร: ก้าวหน้า, 2509

ประชุมพงศาวดารภาคที่ 27 เรื่องไทยกับฝรั่งเศสเป็นไมตรีกันครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ แปลจากภาษาฝรั่งเศสของมองซิเออร์ตันเย. พระนคร: โสภณพิพรพัฒนาการ. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาเพชรพิไชย (เจิม อมาตยกุล), 2465.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับความสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส. พระนคร: กุสุสภา, 2500.

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). พระนคร: กรมศิลปากร, 2503.

ลีททา พินิจภูวดล และคณะ. ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2515.

อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์ครั้งที่ 2, พระนคร, 2521.

เอกสารประกอบการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองลพบุรี. กรุงเทพฯ: เรือนแก้ว, 2524.

The Ship of Sulaiman, translated from the Persian by John O'Kane. London: Routledge & Kegan Paul, 1972.